

MILAN BOSANAC

PRAVOSLOVNA AKADEMIJA
(1850-1874)

1. ORGANIZACIJA UPRAVE. Pravoslavna akademija ostala je u zgradi raspuštene Kraljevske akademije znanosti, na Katarinskom trgu, kroz čitavo razdoblje svog postojanja tj. od 1850. do 1874. godine odnosno do osnutka Sveučilišta.

Propis ili organizatorni statut od 29. rujna 1850, kojim je ona osnovana, ima 41 paragraf. O upravnoj organizaciji govore paragrafi 1-3.

Paragraf 1: »Buduć od dana do dana više treba vrsnih državnih urednika i odvjetnika (advokata), koji su se dovoljno upoznali sa napretci znanosti i pozitivnoga zakonotvorstva: zato je zaključeno, preustrojiti kr. pravoslavnu akademiju zagrebačku, i ovo preustrojstvo zadržat će se dotle, dok moguće bude pretvoriti istu akademiju u pravi fakultetski nauk s akademičkom slobodom učenja i podučavanja.«

Paragraf 2: »Akademija zagrebačka zvat će se donde: c. kr. pravoslavna akademija i dobivat će iz državne blagajnice doplate, potrebite, da se ovo preustrojstvo izvesti može.«

Paragraf 3. stav 3: »Zavod stoji pod neposrednim upravljanjem direktora, koji po banu hrvatskom i slavonskom podnosi izvješća i prijedloge ministarstvu nauka.«

Nagoviješteno preustrojstvo na nauk od 4 godine uslijedilo je tek 30. kolovoza 1868. kraljevskim rješenjem koje, među ostalim, određuje: »1) da se na pravoslavnoj akademiji u Zagrebu osnuje samo četverogodišnji za sve pravnike obvezni tečaj pravo- i državoslovnih nauka, te dosljedno tomu da se dokine dosadani trogodišnji tečaj na istom zavodu; 7) da se troškovi potrebiti za raširenje pravoslovne akademije preuzmu na komercijalnu i regnikolarnu zakladu načinom međutim privremenim i do onoga vremena, kada zvani na to faktori budu mogli konačnu izreći odluku glede zaklade, iz koje da se namiruju troškovi za upitnu pravoslovnu akademiju; 8) da se do toga vremena i beriva profesora ostave u izmjeru ustanovljenu za pravoslovnu akademiju u Zagrebu od 4. listopada god. 1850.«

Preustrojena na 4 godine, Akademija je počela funkcionirati već u početku šk. g. 1868/69. i takva je djelovala do kraja tj. do osnivanja Sveučilišta u jeseni 1874.

Na čelu Akademije stajao je ravnatelj. Njemu je u upravnim poslovima pomagao adjunkt, ali je ta funkcija bila više upražnjena negoli popunjena. Od samog osnutka bio je ravnateljem profesor »političkih znanosti« dr Pavao Muhić. Tu je funkciju obavljao sve do jeseni 1871. kada je napustio Akademiju i postao predstojnik za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade u Zagrebu. Tada ga je zamijenio prof. Matija Mesić koji na toj dužnosti ostaje do ljeta 1874. kada je imenovan »voditeljem dužnosti« rektora budućeg Sveučilišta.

2. NASTAVA. Nastava na Pravoslavnoj akademiji prošla je kroz dvije glavne faze: trogodišnju (1850–1868) i četverogodišnju (1868–1874).

Osnovni elementi nastave u prvom razdoblju određeni su organizatornim propisom od 29. rujna 1850.

Prema § 3. »svaki, koji misli stupiti u službu državnu, odvjetništvo ili bilježništvo, u istoj (akademiji) navršiti može zakonom zahtijevano vrijeme nauke, zasada od tri, kasnije pako od četiri godine.«

U § 13. navedeni su ovi »učevni« predmeti:

1) Filozofija prava, s enciklopedičkim uvodom u pravo- i državoslovnost nauke. – 2) Pravo kazneno i postupnik kazneni. – 3) Dosad valjano pravo privatno. – 4) Austrijsko građansko pravo. – 5) Pravo trgovačko i mjenbeno. – 6) Teorija statistike, opća europska i austrijska statistika. – 7) Austrijsko državno pravo. – 8) Znanosti političke. – 9) Pravo rudničko. – 10) Pravo crkveno. – 11) Teorija postupka u parnicama građanskim s novim zakonima, koji su u sudbenom postupanju u Hrvatskoj i Slavoniji proglašeni. – 12) Razlaganje financijskih i administrativnih zakona, izdatih za ovu krunovinu.«

Budući da je u prvo vrijeme bilo svega 4 odnosno 6 nastavnika (profesora), to su oni morali predavati po nekoliko predmeta. Iz zapisnika sa prve sjednice »učiteljskog zbora« može se razabrati da su se profesori dogovarali o diobi predmeta koje će koji od njih predavati. Kasnije će na prijedlog ravnateljstva već u rješenjima o imenovanju stajati za koje se predmete pojedini profesori postavljaju.

Iz popisa nastavnih predmeta vidi se da su opći teoretski predmeti bili veoma slabo zastupljeni. Njihov popis ukazuje na to da su austrijske vlasti, namećući nerazmjer teoretskih i pozitivno-pravnih disciplina, ograničile Pravoslavnu akademiju i pojedine nastavnike u stvaranju nastavnih programa. Nema nikakve sumnje da su nastavni programi pojedinih predmeta bili veoma slični onima s austrijskih pravničkih škola i da su bili prožeti koncepcijama austrijskih pravničkih autoriteta.

Iz zapisnika sa sjednice profesorskog zbora od 24. veljače 1861. prenosimo

»Red predavanja za drugo poljetje g. 1861.

	U r a	
	prije podne	poslije podne
I g o d i š t e		
Kazneni postupnik	7 — 8	
Austrijska povjestnica	8 — 9	
Kanoničko pravo	9 — 10	3 — 4
II g o d i š t e		
Austrijsko građansko pravo	7 — 9	
Politička ekonomija	9 — 10	3 — 4
III g o d i š t e		
Upravno zakonslovje	7 — 8	3 — 4
Postupnik izvan-parbeni	8 — 9	
Mjenbeno i trgovačko pravo	9 — 10.«	

Odluka o preustrojstvu Pravoslavne akademije od 30. kolovoza 1868, kojom je nastava bila produžena na 4 godine, propisuje, među ostalim:

»3) da se na istom zavodu za vrijeme od tri godine dana iza preustrojstva pravoslavne akademije ustroji suplementarni tečaj za one pravnike, koji svoje nauke započesu po dosadašnjem trogodišnjem tečaju;

5) da se učenikom iz kraljevine Hrvatske i Slavonije dopusti prijelaz s akademije na sveučilište, a isto tako obratno prijelaz sa sveučilišta na akademiju uz jedinu stegu pravovaljano polučena godišta;

6) da se na pravoslavnoj akademiji u Zagrebu pokraj sada već postojećih šest još dvije nove učiteljske stolice i dvije privatne docenture ustroje; da se smatraju kao glavne učiteljske stolice: I. rimsko pravo, II. povijest prava, III. kanoničko pravo, IV. građansko pravo, V. građanski postupak, VI. kazneno pravo, VII. i VIII. političke znanosti, i napokon, da se, ako sredstva dosegnu, utemelji IX. učiteljska stolica za predmete spadajuće u područje filozofičkoga fakulteta, naime za povijest i filozofiju.«

Tako je Pravoslavna akademija stekla fizionomiju pravnog fakulteta, iako to nije bilo izričito rečeno, ali još uvijek nije dobila pravo da održava rigorozu i promovira one koji ih polože.

Novi nastavni režim primjenjivan je odmah tj. od šk. god. 1868/69. Nastavnički zbor je otada teoretskom dijelu nastave dao važnije mjesto. Pozitivnopravne discipline dobile su prevagu tek u III i IV godini studija. Svakako je, na taj način, kadar koji se školovao na Pravoslavnoj akademiji bio svestranije, univerzitetski obrazovan.

Kao primjer neka posluži red predavanja u posljednjoj šk. god. 1873/74:

Zimsko polugodište

I godina

- 8- 9 Obća poviest prava
- 9-10 Poviest monarkije austr.-ugarske
- 10-12 Poviest i institucije prava rimskoga
- 3- 4 Etika

II godina

- 8- 9 Kanoničko pravo
- 9-10 Evropejska statistika
- 10-11 Kanoničko pravo istočne crkve, tri puta tjedno
- 10-11 Feudalno pravo, dva puta tjedno
- 3- 4 Etika

III godina

- 8- 9 Kazнено pravo
- 9-10 Narodno gospodarstvo
- 10-12 Austrijsko privatno pravo
- 3- 4 Obće državno i međunarodno pravo, četiri puta na tjedan

IV godina

- 8- 9 Mjenbeno i trgovačko pravo
- 9-10 Građanski parbeni postupnik
- 10-11 Ustavna i upravna politika
- 3- 4 Građanski parbeni postupnik
- 4- 5 Sudbeno liečništvo, dva puta na tjedan

Ljetno polugodište

I godina

- 8- 9 Obća poviest prava
- 9-10 Poviest monarkije austr.-ugarske
- 10-11 Pandekte, naslj. pravo
- 11-12 Pandekte, obći dio
- 3- 4 Encyclopedija prav. i drž. znanosti, petkom i subotom

II godina

- 7- 8 Filozofija prava, osim subote
- 8- 9 Kanoničko pravo
- 9-10 Zem. ugarsko pravo
- 3- 4 Encyclopedija prav. i drž. znanosti, petkom i subotom

III godina

- 7- 8 Kaznenopravna practica et rel. subotom
- 8- 9 Kazneni postupnik
- 9-10 Rudno pravo, osim sriede
- 10-11 Obće austr. privatno pravo, sriedom
- 11-12 Financijalne znanosti
- 3- 4 Financijalno zakonoslovlje

IV godina

- 8- 9 Statistika monarkije
- 9-10 Rudno pravo, osim sriede
- 9-10 Upravno zakonoslovlje, sriedom
- 10-11 Upravno zakonoslovlje
- 11-12 Izvanparbeni postupnik i pract. et rel.
- 3- 4 Financijalno zakonoslovlje
- 4- 5 Državno računoslavlje, tri puta na tjedan

Na Pravoslavnoj akademiji školska godina trajala je od 1. listopada do konca srpnja. Prvi semestar trajao je do konca veljače, a drugi je počinjao 8. ožujka.

3. ISPITI. Ispiti su na Pravoslavnoj akademiji bili polugodišnji i godišnji. Ravnateljstvo je godinama nastojalo da se ukinu polugodišnji i godišnji ispiti iz pojedinih predmeta, jer nisu imali nikakva smisla pored državnih ispita. Tom zahtjevu je udovoljeno tek u siječnju 1871. godine kada »kraljevskim rješenjem određeno bi da javni učenici ne polažu više polugodišnjih i godišnjih ispita«. Tada su uvedeni »indexi lectionum« i kolokviji sa svjedodžbama kakve su kasnije prakticirane i na Sveučilištu. Međutim, ni dotada se profesorski zbor nije baš striktno pridržavao ispitnog režima, jer su, kako se razabire iz zapisnika sjednice od 9. prosinca 1850, profesori P. Muhić i M. Smodek odlučili da će održati i polugodišnje, a profesori E. Šuhaj i A. Goštiša samo godišnje ispite.

Ispiti su bili pismeni i usmeni. Svaki predmet je u ispitnom roku imao obično samo po dva ispitna dana: prvi dan pismeni, a drugi dan usmeni dio.

Prema § 24. organizatornog propisa od 29. rujna 1850, »učenici ove akademije imaju samo utoliko slobodu učenja što im nije stanovita osnova nauka propisana, nego im je na volju dato da mogu izabrati si, u kojemu će redu slušati učevne struke, i ako bi u akademiji više profesora predavali isti predmet, da mogu si izabrati profesora, kod koga će se upisati«. U praksi, međutim, toga i nije moglo biti, jer je Pravoslavna akademija kronično bolovala od nedostatnog broja nastavnika.

Formulare svjedodžbi Pravoslavna akademija je dobivala od banske odnosno zemaljske vlade. Izdavale su se posebne svjedodžbe za javne i privatne učenike te apsolvante.

4. NASTAVNI JEZIK. Od osnivanja Pravoslavne akademije do jeseni 1855. godine profesori su bili dužni da svoja predavanja drže na »ilirskom« jeziku ili, eventualno, na latinskom jeziku. Prof. dr Antunu Rojcu, koji je došao iz Trsta, dopušteno je da u prvo vrijeme predaje na slovenskom jeziku, ali je on Akademiju napustio već u proljeće 1854. Prof. dr Juraj Molnár predavao je Kanonsko pravo na hrvatskom i latinskom jeziku.

Naredbom Ministarstva prosvjete u Beču od 2. listopada 1855. naređeno je da se predavanja i ispiti moraju održavati na njemačkom jeziku. Profesorski zbor je zapisnike na svojim sjednicama počeo pisati na njemačkom jeziku već u jesen 1853. godine, dakle dvije godine prije kada je njemački jezik uveden kao službeni. Takav germanizatorski pritisak potrajao je sve do pada Bachova apsolutizma 1860. godine, kada je 15. rujna u sjednici profesorskog zbora sastavljen posljednji zapisnik pisan njemačkim jezikom. Od 7. siječnja 1861. profesorski zbor počinje svoje zapisnike pisati na hrvatskom jeziku i tom prilikom predlaže »uvedenje narodnog jezika kod svih predavanja«. Taj je zahtjev realiziran službenim aktom Dvorskog dikasterija od 7. travnja 1861. Stanovište »učiteljskog zbora« prema toj golemoj promjeni došlo je do izražaja u pismu što ga je on sa sjednice od 7. srpnja 1861. uputio Dvorskom dikasteriju. »Učiteljski sbor scieni« – izjavljuje on – »da mu je prva dužnost, da izjavi duboku hvalu visokomu kr. dvorskomu dikasteriju na njegovoj domoljubnoj brižljivosti, kojom ište da unapriedi znanstveno izobraženje

u ovih kraljevinah. U istom pako predmetu naredbe visokoga kr. dikasterija usuđuje se učiteljski sbor, ponukovan na to samim visokim kr. dikasterijem, učiniti ova izjavljenja.

Kao što je bezdvojbeno, da i ono malo napredka, što ga je doslje naš narod učinio u strožijoj znanosti, poglavito zahvaliti imademo duševnomu obćenju s narodi izobražene zapadne Europe, isto je tako bezdvojbeno, da se moramo i odsele sveder obazirati na znanstveni napredak istih narodah, ako želimo, da nam narod nepane u duševno mrtvilo nego da dalje stupa stazom, kojom je na svoju sreću udario. Nu s druge strane stoji i ona istina, da o pravoj izobraženosti može biti rieči samo ondje, gdje se ona osniva na temelju narodnom.

Držec se učiteljski sbor ovih, nepobitnih načelah, te obaziruć se na želje naroda našega, pobuđene listopadnom diplomom Njegova Veličanstva kralja i vladara našega: odlučio je po danoj si od visokoga kr. dikasterija vlasti, da se i oni predmeti narodnim jezikom predaju, koji su se imali po naredbi bivšega c. kr. ministerija naukah njemački predavati. Nu učinivši tu odluku nastojali su ujedno učitelji i o tom, da se akademičkoj mladeži nezakrči put znanstvenom napredovanju, te su u to ime, predavajuć svaki svoj predmet, ne samo znanstveno nazivlje i u njemačkom ili latinskom jeziku svojim učenikom vazda priobćivali, nego su im također i ona pomoćna djela i vrela naznačivali, iz kojih imadu crpiti obsežnije i temeljitije znanje.«

Pošto je Hrvatska g. 1868. Nagodbom osigurala sebi autonomiju u prosvjetnim i školskim poslovima, hrvatski jezik postao je napokon suverenim jezikom na Pravoslavnoj akademiji i kasnijem Sveučilištu.

5. NASTAVNICI. Rješenjem od 3. listopada 1850. (broj 8314/915) Ministarstvo prosvjete postavilo je dotadašnje profesore Juričičkog fakulteta za redovne profesore c. kr. Pravoslavne akademije: to su dr Matija Smodek, dr Pavao Muhić, dr Antun Molnár i dr Emerik Šuhaj. Njima je stavljeno u dužnost da predmete propisane organizatornim propisom podijele među sobom, a profesore za austrijsko građansko pravo i za austrijsko karno (kazнено) pravo trebalo je imenovati naknadno.

Pavao Muhić, pored toga što je bio ravnatelj Akademije, predavao je od listopada 1850. do listopada 1871. Političke znanosti, Financijalne znanosti i Financijalno zakonoslavlje.

Matija Smodek je od početka do kraja Akademije tj. do osnivanja Sveučilišta predavao Rudničko pravo, Upravno austrijsko zakonoslavlje i Statistiku.

Antun Molnár je od listopada 1850. do listopada 1864. predavao Građanski postupnik, a od listopada 1850. do listopada 1868. Pravo trgovačko i mjenbeno te »Neparbeno postupanje o sudovniku i o hipotekah«. Ujesen 1868. bio je umirovljen.

Emerik Šuhaj predavao je od listopada 1850. do rujna 1867. Austrijsko državno pravo i Enciklopediju, od travnja 1854. do rujna 1867. još i Rimsko pravo, a od listopada 1854. do rujna 1867. također Kazнено pravo i kazneni postupak. U rujnu 1867. godine napustio je Pravoslavnu akademiju i postao savjetnik Hrvatske dvorske kancelarije.

Dr Andrija Gostiša imenovan je u studenom 1850. godine namjesnim profesorom Austrijskoga građanskog prava, a već u srpnju 1851. postavljen je za redovnog profesora. Akademiju je napustio u svibnju 1864. kada je postao vijećnik Banskog stola u Zagrebu.

U siječnju 1851. godine imenovan je za redovnog profesora Kaznenog prava i kaznenog postupka dr Ivan Buratti-Sokčić, ali se on poslije nekoliko tjedana zahvalio. Umjesto njega, u travnju 1851. godine, postavljen je kao redovni profesor dr Antun Rojc, koji je u lipnju 1854. napustio Akademiju i postao zamjenik državnog nadodvjetnika u Zagrebu.

Dr Juraj Molnár, svećenik zagrebačke biskupije, imenovan je namjesnim profesorom Kanonskog prava u rujnu 1852. godine, a u srpnju 1856. postaje izvanredni profesor. Nastavu je držao do svoje smrti u veljači 1859.

U rujnu 1856. za novo uveden predmet: Povjestnica austrijske carevine, imenovan je izvanrednim profesorom dotadašnji učitelj zagrebačke gimnazije Matija Mesić. On je od srpnja 1859. kao redovni profesor, predavao do kraja Akademije i Kanonsko pravo. Nakon odlaska P. Muhića, Mesić je 1871. godine preuzeo također dužnost ravnatelja Akademije, upravljajući njome do njezina pretvaranja u Pravni fakultet Sveučilišta 1874.

Dr Franjo Burgstaller postao je u listopadu 1864. godine suplent za Austrijsko građansko pravo, godinu dana kasnije imenovan je izvanrednim, a u listopadu 1867. i redovnim profesorom. U veljači 1872. postao je prisjednik županijskog sudbenog stola u Zagrebu, pod uvjetom da i dalje predaje kao namjesni profesor Akademije. Uza sve to je u studenom iste godine odbio da dalje predaje.

Dr Ivan Milutin Matok, mladi pravnik, predavao je 1865–1867. kao zamjena i pod nadzorom Em. Šuhaja koji je u to vrijeme bio toliko zaokupljen političkom djelatnošću u Saboru da nije stizao vršiti nastavničku dužnost.

Dr Mirko Mikulčić postao je suplent za Rimsko pravo u listopadu 1867. i prestao da to bude već u ožujku 1868. No u rujnu iste godine opet je kao suplent preuzeo predavanja iz Povijesti prava, enciklopedije i feudalnog prava. U listopadu 1869. pokušao se natjecati za profesuru, ali je zatim iznenada »radi privatnih prilika svojih riješen suplentske službe«.

Dr Mirko Bedeković postao je suplent za Međunarodno i državno pravo te Povijest slavenskog prava u rujnu 1868, ali se već u studenom iste godine odrekao suplenture.

Adolf Hudovski imenovan je u rujnu 1868. docentom za predmet Državno računoslavlje koji je predavao do ožujka 1870. godine. Umjesto njega imenovan je tada privremenim privatnim docentom Dane Rašić, koji je tu dužnost vršio do osnivanja Sveučilišta.

Dr Mavro Sachs imenovan je docentom za Sudsko liečništvo u rujnu 1868. i ostao da predaje taj predmet do osnivanja Sveučilišta.

Dr Stjepan Spevec, dotadašnji akademijski adjunkt, postao je izvanredni profesor Rimskog prava u listopadu 1868. godine, a redovni profesor u prosincu 1871; u tom je svojstvu prešao 1874. i na Sveučilište.

Dr Aleksandar Bresztyenszky naslijedio je kao namjesni profesor umirovljenog A. Molnára u studenom 1868. Godinu dana kasnije imenovan je izvanrednim, a u travnju 1873. i redovnim profesorom. Predavao je Trgovačko i mjenbeno pravo do prosinca 1872. godine, Građanski sudski postupak od studena 1869. i, poslije Muhićeva odlaska, Političke znanosti od listopada 1871. do otvorenja Sveučilišta 1874, u koje je ušao kao redovni profesor.

Dr Milan Makanec imenovan je u veljači 1868. namjesnim profesorom Rimskog prava, Austrijskog kaznenog prava i kaznenog postupka. U listopadu iste godine postao je izvanredni profesor. Iz političkih je razloga »dignut iz službe odpisom zemaljske vlade« u lipnju 1870.

Dr Ignjat Brlić postavljen je za namjesnog profesora Povijesti prava u listopadu 1869. godine. Već u kolovozu 1870. zemaljska vlada, opet iz političkih razloga, obavještava ravnateljstvo Akademije »da se ima obustaviti njegovo djelovanje u tom zavodu«.

Dr Napoleon Špun-Strižić postaje suplent u listopadu 1870. za predmete koje je dotada predavao M. Makanec. Nastavu je vršio do osnivanja Sveučilišta koje ga je preuzelo.

Dr Mihajlo Posilović došao je na mjesto I. Brlića i kao suplent predavao Povijest prava odnosno Pravnu enciklopediju do osnivanja Sveučilišta.

Doktorand Blaž Lorković postao je suplent u siječnju 1872. za predmete: Narodna ekonomija, Financijalna znanost i Financijalno zakonodjelje. Te je predmete prije njega predavao neko vrijeme M. Mesić, ali se zbog preuzimanja dužnosti ravnatelja te nastave rasteretio. Nakon što je Lorković doktorirao, postao je u studenom 1873. izvanredni profesor a u travnju 1874. redovni profesor Pravoslavnog fakulteta na Sveučilištu.

Dr Luka Marjanović imenovan je u prosincu 1872. namjesnim profesorom Građanskog prava koje je predavao do 1874. kada je u novostvorenom Sveučilištu imenovan izvanrednim, a kasnije i redovnim profesorom Crkvenog prava.

Dr Franjo Vrbanić je kao namjesni profesor preuzeo predavanja iz Mjenbenog i trgovačkog prava u prosincu 1872. I on je svoj predmet predavao do osnivanja Sveučilišta 1874. kada je na njemu imenovan izvanrednim profesorom istog predmeta i Statistike.

Pravoslavna akademija započela je prvu šk. god. 1850/51. sa četiri redovna profesora a još iste godine dobila je dvojicu novih redovnih profesora. U vrijeme preuređenja Akademije 1868. nastavnički zbor imao je pored šestorice redovnih profesora i 2 izvanredna profesora, 2 docenta i 2 suplenta, a u posljednjoj šk. god. 1873/74. 5 redovnih profesora, 4 namjesna profesora odnosno suplenta i 2 docenta.

Plaća redovnih profesora iznosila je godišnje 1000 do 1400 forinti i nije se mijenjala do kraja opstanka Akademije. Ako je valuta i bila stabilna, ipak to nije bila visoka plaća, jer je nekoliko nastavnika, pa čak i redovnih profesora, napustilo Akademiju i prešlo u administraciju ili pravosuđe. Nastavnički posao bio im je zaista naporan. Predavanje po nekoliko predmeta, ne uvijek srodnih, i po desetak sati tjedno, uz ispite i druge obaveze, trud je vrijedan divljenja.

6. PUBLICISTIČKA DJELATNOST. Razdoblje u kojem je Pravoslavna akademija djelovala obilježeno je prvim snažnim koracima buržoaskoga društvenog sistema u Hrvatskoj. Štamparstvo nije još bilo dovoljno razvijeno. Naslijeđena literatura, napose znanstvena, na hrvatskom jeziku bila je prilično oskudna. Profesori Akademije, uglavnom bivši praktičari, svoje su nastavne i znanstvene funkcije uspješno vršili zahvaljujući solidnoj općoj i pravnoj naobrazbi. Međutim, oni su predavali po nekoliko predmeta i bili preopterećeni nastavom, pa zbog toga u tom razdoblju nema ni mnogo ni značajnijih djela iz područja pravnih znanosti. I ono malo što je publicirano izgubilo je svoju vrijednost ubrzo poslije osnivanja Pravnog fakulteta u okviru Sveučilišta. Ali u vremenu u kojem su izdana i proučavana, objavljena djela značila su mnogo; na njima se školovalo više generacija vrsnih pravnika. Među tima su bili i oni koji su svoje učitelje nadmašili i postali tvorci pravne znanosti u Hrvatskoj.

A. Rojc je u vrijeme službovanja na Akademiji izradio studiju: »Austrijski kazneni postupnik od 29. srpnja 1853.« koju je objavio u Zagrebu 1855.

M. Mesić je preveo s češkog jezika »Povjestnicu austrijske države« od V. Tomeka, objavljenu u Beču 1856, i do prelaska na Sveučilište objavio nekoliko rasprava koje su svoje značenje zadržale do danas (Poljički statut, 1859; Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka, 1866; više rasprava o hrvatskoj povijesti od 1490–1526).

Em. Šuhaj objavio je, zajedno s D. Kušlanom, zbirku: »Spisi saborski sabora Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije iz 1861. godine.«

M. Smodek izdao je »Pravo gorsko inače rudno države Austrijske«, Zagreb 1862.

M. Makanec objavio je disertaciju: »Sätze aus den Rechts- und Staatswissenschaften«, Wien 1867; Stj. Spevec »Sätze aus allen Zweigen der Rechts- und Staatswissenschaften«, Wien 1868; a M. Posilović »Sätze aus den Hauptgebieten der Rechts- und Staatswissenschaften«, Wien 1870.

Nastavnici Pravoslavne akademije surađivali su i u časopisima doprinoseći tako napretku pravnih znanosti. Nakon obustave zadarskog »Pravdonoše«, M. Mrazović je u Zagrebu pokrenuo 7. siječnja 1853. »Pravnik. Časopis za pravne i državne znanosti«. Izlažući program lista istakao je da se ne bi toga posla nikada primio da nisu listu obećali znanstvenu potporu profesori Pravoslavne akademije. U tom su časopisu kasnije najčešće objavljivali svoje članke Muhić, Gostiša i Rojc.

7. PITANJE DOKTORATA. Stav 2. organizatornog propisa od 29. rujna 1850. propisuje »da kandidati časti juridičkog doktorata bit će obavezni, dok se ova akademija ne pretvori u pravi fakultet, od toga četverogodišta što se za doktorat iziskuje, svakako barem dva semestra provesti na kojem austrijskom ili pako inostranom sveučilištu, gdje postoji sloboda učenja i poučavanja«.

Takva se orijentacija sporo ostvarivala sve do 1868. godine. Štaviše, u razdoblju od 1855. do 1861. godine bio je režim još više skućen. Kandidati su, naime, bili primorani provesti na nekom sveučilištu, mjesto

dotadašnja dva, čitava četiri semestra i »temeljito učiti pravoslovne nauke pod osobitim upravljanjem dekana da bi završili svoje pravne nauke«.

Nakon preuređenja 1868. godine, Pravoslavna akademija se našla u novoj situaciji. Tačka 4. kraljeva rješenja od 30. kolovoza 1868. propisuje »da se oni javni redoviti pravnici pravoslovne akademije u Zagrebu, koji se mogu iskazati svjedodžbom o s dobrim uspjehom položenom ispitu zrelosti, pak zatim apsolutorijem o s primjernim uspjehom na istoj akademiji dovršenom četverogodišnjem tečaju, odmah pripuste na svakom sveučilištu monarkije k pravo- i državoslovnim strogim ispitom (rigorozima) i k promociji«.

Taj propis ne govori izričito o promociji na čast juridičkog doktora, ali budući da su uspješno položeni rigorozni u tadašnjem sistemu sveučilišnih nauka nužno završavali s promocijom za doktora prava, Pravoslavna je akademija postigla barem to da su njeni svršeni učenici i absolventi bili u tom pogledu izjednačeni s ostalim sveučilištarcima u Monarhiji.

8. STUDENTI. Studenti Pravoslovne akademije nazivaju se u službenoj dokumentaciji »pravnici«, »akademičari« ili »učenici«. Građanstvo ih je nazivalo ili pravicima ili akademičarima.

Položaj studenata Pravoslovne akademije sadržavao je više učeničkih negoli studentskih, u sadašnjem smislu riječi, elemenata. U njihove matricule stavljane su bilješke o frekventaciji (polaženju predavanja) i ćudorednom ponašanju. Nastavnički zbor, koji sebe dosta često naziva i učiteljskim zborom, izrekao je, npr., na sjednici od 19. prosinca 1852. javnu opomenu nekolicini slušača zbog nemarljivog polaženja predavanja i zaprijetio im »brisanjem iz broja javnih učenika«, a na sjednici od 6. studena 1853. zaključio da se neredovnim slušačima izuzetno dozvoli studij s tim da se strožije ocjenjuju negoli redovni slušači. Bilješka: »mores minus conformes« bila je često prakticirana. Razlozi za nju mogli su biti ponašanje na predavanjima ili u crkvi ili izostanak s mise (tek poslije rujna 1853. akademičari više nisu morali ići u crkvu zajedno sa srednjoškolcima), ili izgredi na ulici ili kažnjavanje od strane organa vlasti i slično.

Nastavnički zbor je bio nadležan da dostavlja preporuke za oslobađanje od naukovine (školarine) ili za dobivanje odnosno oduzimanje stipendije. Bdijući nad učenjem svojih učenika nastavnički zbor je bar jednom semestralno posvećivao sjednicu raspravi o uspjehu u učenju, osobito stipendista. Još uoči ukidanja Pravoslovne akademije, na sjednici od 1. kolovoza 1873, zbor raspravlja o uspjehu 14 stipendista i predlaže da se zbog slabog učenja oduzmu dvojici stipendije, a na sjednici od 23. svibnja 1874. upozorava jednog stipendistu da će mu stipendija biti oduzeta ako se u učenju ne popravi. No, valja imati na umu da takav strogi patronatski odnos nije bio neki specifikum Pravoslovne akademije, već je to bio integralni dio visokoškolskog režima u Monarhiji, koji se odražava i u vladinoj okružnici što je pročitana na sjednici nastavničkog zbora 7. siječnja 1861. i u kojoj se obznanjuje isključenje jednoga bečkog studenta »iz svih poučnih zavodah radi toga što je na javnom ispitu podrugiput pao u drugi red«.

Studenti su bili ili redovni (javni) ili izvanredni (privatni) učenici. Na Pravoslavnoj akademiji studiralo je, naročito u prvom razdoblju, malo studenata. U prvoj šk. god. 1850/51. bilo je 33 redovnih i 14 izvanrednih slušača, i s tim je brojem Akademija zauzimala treće mjesto među učilištima iste vrste u Austrijskoj carevini. Broj studenata je postepeno rastao tako da se posljednjih godina kretao između 100 i 150. Po svemu sudeći, porast broja studenata vuče svoje korijene iz siromašnijih slojeva stanovništva. To možemo zaključiti i po tome što je 1851. godine oslobođeno od naukovine 12 studenata, 1868. 48, a 1874. čak 54. To je, donekle, i razumljivo, jer su djeca imućnijih roditelja često odlazila na fakultetsko školovanje u druge sveučilišne centre, ponajviše u Beč i Prag.

Budući da slušači nisu prvih godina dobivali nikakvu novčanu pomoć, nastavnički zbor je uporno nastojao da im se osiguraju stipendije. Ravnatelj Muhić je ujesen 1853. otišao radi toga banu Jelačiću i taj mu je obećao da će poraditi na tome kako bi studentima Pravoslavne akademije bile dodijeljene stipendije, ako ne iz državne, a ono iz zemaljske blagajne. Od banova obećanja, međutim, nije bilo mnogo koristi. Tek tada kada se ozbiljno počelo raditi na osnivanju Sveučilišta i kada se pojavila potreba da se za nj osigura nastavnički podmladak dodijeljene su neke stipendije, i to najboljim studentima, da bi mogli nastaviti studij i položiti doktorat na nekom sveučilištu, poglavito u Beču. Prvu takvu stipendiju dodijelila je Dvorska kancelarija 1864. godine Milanu Makancu. Poslije su takve stipendije dobili Stj. Spevec (1865), M. Posilović, F. Vrbančić, L. Marjanović i Josip Pliverić – sve kasniji nastavnici Pravoslavne akademije odnosno Pravoslavnog fakulteta.

Uzme li se u obzir čitav period od 24 godine, stipendija je bilo malo. U prvim godinama bile su to 2 stipendije »Marija Terezijanske zaklade odgojilišta vacovskoga za Hervate« i stipendija iz Haraminčićeve zaklade, a od 1869. godine pridolazi još samo stipendija ustanovljena zakladnim pismom grofa Ivana Draškovića. Uz spomenute vladine stipendije, kojima su se uglavnom koristili budući nastavnici Pravoslavne akademije i koje su upotrebljavane za studij izvan Zagreba, bilo je 1873. godine svega 14 stipendija – kako proizlazi iz zapisnika sjednice nastavnčkog zbora od 1. kolovoza 1873. koja je cijela bila posvećena ocjeni uspjeha stipendista u učenju.

Iako su se pred nastavničkim zborom često vodile disciplinske istrage i premda se nije štedjelo s opomenama, bilješkama o nećudorednom ponašanju, pa čak i prijetnjama o »brisanju iz spiska javnih učenika«, odnos studenata i njihovih nastavnika nosio je pečat brižnosti, poštovanja, pa i prisnosti. Tako je banska vlada uputila profesorskom zboru dopis, pročitán na sjednici od 19. prosinca 1852, u kojem ga podsjeća na naredbu »po bivšoj pridvornji komisiji naukah godine 1823 izdatu o tom da učenici svojim Ravnateljem i učiteljem nikakova odlikovanja muzikom i sličnim dokazi iskazati nesmiju«. Sasvim je jasno da je to upozorenje bilo izazvano nekim sličnim postupkom studenata Pravoslavne akademije prema nekom od svojih nastavnika. Iako su nastavničkom zboru i Ravnateljstvu neprestano stizale prijave o nepolaženju crkve ili nedoličnom ponašanju u crkvi, nastavnički zbor se zadovoljavao time da izriče samo usmene opomene.

9. ZNAČENJE PRAVOSLOVNE AKADEMIJE. Pravoslavna akademija u Zagrebu, kao jedina, ali ipak jednostrana stručno-obrazovna visokoškolska institucija u Hrvatskoj do otvaranja Sveučilišta nije, dakako, mogla da postane i bude ono što karakterizira najviša učilišta tj. da bude sredstvo svestranog temeljitog visokog obrazovanja i kolijevka znanstvene misli i rada. Ona je ipak ostala samo »stručni učevni zavod za pravnike«.

Međutim, u toj jednostranoj, pravničkoj izobrazbi, Pravoslavna akademija je imala više univerzitetskih obilježja nego što ga je prije nje imao Juridički fakultet u sastavu Kraljevske akademije znanosti. Juridički fakultet je imao nastavu koja je trajala dvije godine, a Pravoslavna akademija izvodi nastavu prvih 18 godina u tri a idućih 6 godina u četiri godine. Na Juridičkom fakultetu predavalo se u 75 godina njegova opstanka 11 različitih predmeta, a na Pravoslovnoj akademiji u 24 godine njena trajanja 27 različitih predmeta. Na Juridičkom fakultetu djelovalo je u svemu 24 nastavnika, a na Pravoslovnoj akademiji u mnogo kraćem razmaku vremena 25 nastavnika. Pravoslavna akademija je i pravno imala više slobode i društvenog utjecaja, napose s obzirom na stvaranje vlastite fizionomije u pravcu svoga pretvaranja u pravni fakultet sveučilišnog tipa. Najzad, od vremena kada je preuređena u četvorogodišnju, godine 1868, Pravoslavna akademija je, osim naziva i nekih ostataka iz starog režima, zapravo i imala karakter pravnog fakulteta – s izuzetkom slobode predavanja i postizavanja doktorata.

Povijesna uloga Pravoslovne akademije ima nekoliko značajnih dimenzija.

Unatoč svojim skromnim snagama, Pravoslavna akademija je predstavljala ognjište visokoškolskog života. Tu slabašnu žižu visokoškolske kulture, koju je naslijedila od Kraljevske akademije znanosti, održala je i rasplamsala do osnivanja Sveučilišta.

Pravoslavna akademija je u trećoj četvrtini XIX stoljeća bila jedino domaće učilište za pravnike u Hrvatskoj i na njoj se pretežno školovala upravo domaća mladež.

U tom razdoblju je Pravoslavna akademija bila jedina domaća ustanova vrhunske inteligencije u Hrvatskoj i centar oko kojeg su se okupljali i oni koji su se školovali na stranim sveučilištima.

Za svoga vijeka je Pravoslavna akademija bila nepresušni rezervoar borbene hrvatske omladine.

I najzad – kao što je već 1853. godine predviđao Bogoslav Šulek – Pravoslavna akademija je pored Sabora bila glavno izvorište nastojanja i borbe za osnivanje Sveučilišta. Odbor za formiranje Sveučilišta radio je u okviru Pravoslovne akademije i njegov je zapisničar bio prof. F. Vrbančić. Kada je ona pretvorena u Pravoslovni i državoslovni fakultet, oko nje su se 1874. godine, kao oko matice, radali ostali fakulteti, a njezin je ravnatelj M. Mesić postao prvi rektor hrvatskog Sveučilišta.